

سبادی فقہ «اصطلاح شہنسی»

(و اطلاعات عمومی فراگیر دانش فقہ)

مؤلف: محمد حسن ربانی

شرکت چاپ و نشر بین الملل

نام کتاب: مبادی فقه «اصطلاح‌شناسی»

مؤلف: محمدحسن ربانی

نوبت چاپ: اول - تابستان ۱۳۹۸

انتشارات: نشر فی، چاپ و صحافی: سفیر اردهال

شماره کتاب: ۲۰۰

قیمت: ۸۰۰ ریال

طراح جلد: مهر براهی

مسئول تولید: شریف ایسته

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۰۴-۷۸۴-۹

سرشناسه

: ربانی، محمدحسن، ۱۳۴۳ -

عنوان و نام پدید آور: مبادی فقه «اصطلاح‌شناسی» و «اصطلاحات عمومی» آکیر دانش فقه/مؤلف محمدحسن ربانی

مشخصات نشر: تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین‌الملل، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری

: ۲۴۰ ص

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۰۴-۷۸۴-۹

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص: ۲۳۳ - ۲۴۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع

: فقه -- کتابشناسی

Islamic law -- Bibliography:

موضوع

: فقه -- اصطلاح‌ها و تعبیرها

Islamic law- Terminology:

موضوع

: قتیبان -- سرگذشتنامه و کتابشناسی

Faqihs -- Bio-bibliography:

شناسه افزوده

: سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین‌الملل

رده‌بندی کنگره

: ۱۳۹۷ ر ۲ الف / Z ۷۸۴۵

رده‌بندی دهیوی

: ۱۶/۲۹۷۳۲

شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۹۵۵۷۱

شرکت چاپ و نشر بین‌الملل

دفتر مرکزی: تهران، میدان استقلال، سمنی جنوبی، پلاک ۲، طبقه سوم

تلفن: ۰۲۱-۳۳۹۲۲۹۵۹

فروشگاه مرکزی: میدان فلسطین، ضلع شمال شرقی، پلاک ۲ و ۵

تلفن: ۰۲۱-۸۸۹۲۱۹۸۰

نمابر: ۸۸۹۰۳۸۴۴

www.intlpub.ir • Email: intlpub@intlpub.ir

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه‌برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری اقبال کلی

فهرست موضوعات

تخفیف در اسماء کتاب‌های حدیثی و	۹	□ مقدمه	۹
فقهی	۵۷	□ فصل اول: دانش مبادی فقه	۱۳
□ فصل پنجم: کتاب‌های درسی حوزه		□ فصل دوم: شکل‌گیری کتاب‌های	
علمیه	۶۳	فقهی و سیر تطور آن	۱۷
توجه به شروح	۶۴	تاریخ فقه	۱۷
رمزگویی در اسامی کتاب‌ها	۶۶	فقیهان اصحاب ائمه	۱۷
□ فصل ششم: مصادر فقه	۶۸	دوره غیبت صغری	۱۹
قرآن	۶۸	دوره سوم نگارش متون فقهی	۲۰
سنت	۷۰	دوره چهارم تألیف کتاب‌های فقهی	۲۲
عق	۷۱	دوره پنجم آغاز دوره متأخران	۲۴
اجماع	۷۱	بالایش و پیرایش فقه	۲۸
قیاس	۷۲	□ فصل سوم: اصطلاحات کتاب‌های	
عمل صحابه	۷۳	فقهی و رجالی	۳۲
استصحاب	۷۴	□ فصل چهارم: کتاب‌های مهم	
فقه النوازل	۷۵	فقهی	۵۲
فقه تقدیری یا فقه فرضی	۷۵	الف: متقدمان (کتاب‌های متقدمان)	۵۲
کتاب‌های مهم فتوایی اهل سنت	۷۶	ب: متأخران	۵۳
□ فصل هفتم: قواعد فقه و نقش آن		ج: دوره متأخری المتأخرین تا زمان	
در فقه	۷۸	حاضر	۵۴

- مؤلفات در زمینه قواعد فقه ۷۹
- فصل هشتم: علوم مورد نیاز در
- اجتهاد ۸۰
۱. علم صرف ۸۰
۲. علم لغت ۸۱
۳. علم نحو ۸۲
۴. علم بلاغت و فصاحت ۸۲
۵. علم منق ۸۳
۶. علم اصول ۸۴
۷. علم رجال الحدیث ۸۴
۸. آیات الاحکام ۸۵
۹. حدیث ۸۷
- فصل نهم: سیر تطوّر علم اصول
- فقه ۸۸
- گونه تألیف علم اصول ۹۴
- معرفی دو معجم در مباحث علم
- اصول ۹۵
- فصل دهم: منابع حدیثی فقه ۹۷
- فصل یازدهم: سیر تطوّر فقه و
- مکتب‌های فقهی متقدّمان ۱۰۱
- تاریخچه فقاہت ۱۰۱
- متقدّمان، متأخّران، متأخّری
- متأخّران ۱۰۲
- اختلاف مبنایی در فتوای فقهاء ۱۰۴
- دیدگاه‌های فقها در مورد «من لا یحضره
- القیه» ۱۰۵
- اجتهاد برگرفته از مکتب اهل
- بیت (علیهم السلام) ۱۰۸
- مفید ۱۰۸
- سید مرتضی ۱۰۹
- شیخ طوسی ۱۰۹
- اضطراب سندی از دیدگاه شیخ
- طوسی ۱۰۹
- بررسی کتاب‌های فقهی شیخ
- طوسی ۱۱۱
- بررسی کتاب‌های رجال شیخ
- طوسی ۱۱۱
- سبب نقایح در تهذیب ۱۱۲
- شاگردان و میراث شیخ طوسی ۱۱۳
- عبدالعزیز ابن برج ۱۱۳
- ابوالصلاح حلبی ۱۱۴
- سلار دیلمی ۱۱۴
- ابن زهره ۱۱۴
- ابن حمزه ۱۱۵
- امین الاسلام طبرسی ۱۱۵
- قطب الدین راوندی ۱۱۵

- ۱۳۳..... آرای رجالی شهید
 □ فصل سیزدهم: فقهای متأخری
 ۱۳۶..... المتأخرین
 ۱۳۶..... ملا احمد اردبیلی
 ۱۳۷..... آرای مقدّس اردبیلی
 ۱۴۰..... سیّد محمد موسوی عاملی
 ۱۴۲..... شیخ حسن عاملی
 ۱۴۳..... پاک سازی حدیث
 ۱۴۴..... حجّت اخبار و نقد آن
 ۱۴۵..... سبک فقهی سید و شیخ حسن
 ۱۴۵..... محمدباقر سبزواری
 ۱۴۶..... آراء سبزواری
 ۱۴۸..... آراء فقهی سبزواری
 ۱۵۰..... حاشیه آراء نسین خوانساری
 ۱۵۰..... آراء خراسانی و نسین خوانساری
 ۱۵۲..... سبک فقهی حوزه علمیه اصفهان
 ۱۵۳..... سبک شناسی فقهای اصفهان
 ۱۵۴..... دوره وحید بهبهانی
 ۱۵۴..... پیدایش اخباری گری
 ۱۵۵..... مبارزات وحید بهبهانی و بحرانی
 ۱۵۷..... فقهای پس از وحید بهبهانی
 ۱۵۹..... شیخ محمد حسن نجفی
 ۱۶۰..... حوزه نجف در عصر وحید
 ۱۱۵..... قطب الدین کیدری
 ۱۱۵..... نقادی مکتب شیخ طوسی
 ۱۱۵..... اعتبار روایات پایانی سرائر
 ۱۱۷..... فتوای اختصاصی ابن ادریس
 ۱۱۷..... محقق حلّی
 □ فصل دوازدهم: فقهای متأخر
 ۱۱۹..... علامه حائری
 ۱۱۹..... تألیفات علامه حلّی
 ۱۲۱..... تقسیم علم رجال
 ۱۱۹..... دیدگاه رجالی علامه
 ۱۲۰..... آرای فقهی و اصولی علامه
 ۱۲۱..... پیروان محقق حلّی و علامه حلّی
 ۱۲۴..... فخرالدین حلّی
 ۱۲۴..... فاضل آبی
 ۱۲۵..... آرای فاضل آبی
 ۱۲۶..... سیّد عمیدالدین اعرجی
 ۱۲۷..... محمد بن مکی عاملی (شهید اول)
 ۱۲۸..... برخی آراء شهید اول
 ۱۳۰..... فاضل مقداد
 ۱۳۱..... احمد بن فهد حلّی
 ۱۳۱..... علی بن حسین کرکی
 زین الدین جُزعی عاملی (شهید
 ثانی)..... ۱۳۲

۲۱۵	فتوای متفرد	۱۶۲	شیخ اعظم انصاری
۲۱۶	اجتهاد	۱۶۳	حواشی مکاسب
۲۱۷	علم اصول	□ فصل چهاردهم: تخفیف در نام	
۲۱۷	اصول فقه مقارن	۱۶۶	کتاب‌ها و تقسیم فقه
۲۱۸	اصل	۱۶۹	تقسیم و تبویب فقه
۲۱۹	علم الخلاف	۱۷۲	رموز کتاب‌های فقهی
۲۱۹	تقلید	□ فصل پانزدهم: رموز کتاب‌های	
۲۲۱	رساله عملیه	۱۷۶	فقهی
۲۲۱	آیات الأحکام	□ فصل شانزدهم: تاریخ وفات	
۲۲۳	عقود	فقهای شیعیه و کتاب‌های معروف	
۲۲۳	ایقاع	۱۸۵	آنها
۲۲۴	عبادات	□ فصل هفدهم: شرح پاره‌ای از	
۲۲۴	آخری	اصطلاحات فقهی، اصولی	۲۰۹
۲۲۷	مکاتب فقهی	۲۰۹	فقه سیاسی
۲۲۷	اصول متلقات	۲۰۹	فقه مقارن
۲۲۸	اصطلاحات کتاب‌های فقهی	۲۱۰	فقه استدلالی
۲۲۹		۲۱۰	فقه فتوایی
		۲۱۰	فقه معاصر
		۲۱۲	فقه پویا
		۲۱۲	فقه جواهری
		۲۱۲	فلسفه فقه
		۲۱۳	فقه الحدیث
		۲۱۴	فتوی

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

کلمه مَبَادِی، بر وزن مُنَاعِل، جمع کلمه مَبْدَأ است. از نظر اصطلاح لغوی و دانش اشتقاق، کلمه مَبْدَأ صریح است. وزن مفعَل اسم زمان و مکان نیز می آید. مَبْدَأ از مادَّة بَدَّءَ مهموز «الام» می آید. بَدَّءَ بَدَايَةَ از مادَّة بَدَّءَ است، ولی ابن بَرِّی - لغت دان معروف - گفته است: از اصطلاحات عوام است که بدائه را بَدَايَةَ می خوانند.

احمد بن محمد فیومی در المصباح المنیر گفته است: «بَدَّءْتُ الشَّيْءَ بِالشَّيْءِ»؛ یعنی کار را شروع کردم. «بَدَّءُ الْقَوْمَ» یعنی سَیِّد و آقای آنان، «كُلُّ ذَلِكَ فِي ابْتِدَاءِ الْأَمْرِ» یعنی در اوَّل آن، «بَدَأَ اللَّهُ الْخَلْقَ: خَلَقَهُمْ» و «أَبْدَأْتَهُ: أَحْدَثْتَهُ»^(۱).

مبادی که به یاء خوانده می شود، مخفَّف همان مَبْدَأ است. کتاب البَدَايَةِ والنِّهَايَةِ ابن کثیر شامی و مِبَادِي الْعَرَبِيَّةِ از همین مادَّة و معنی است. فقه: فقه در لغت و اصل و ریشه آن فهم و درک نهفته است. «الفقه: الفهم،

۱. المصباح المنیر: ۴۰، المختار من الصحاح: ۵۱.

وقد فقه الرجل - بالكسر - فقهاً مرد فهیم است، «فلان لا يفقه ولا ينقه»^۱ فلانی درک و فهم ندارد، «أفقهته الشيء» باب افعال است و دو مفعول دارد. «فقه الرجل: صار فقيهاً»، «فقهه الله: فهمه الله»^(۱).

ظاهر عبارت اسماعیل بن حماد جوهری و زین الدین محمد بن ابی بکر رازی در صحاح اللغه و مختار الصحاح آن است که فقه از باب عِلْم لازم و متعدی استعمال می‌شود و باب افعال دو مفعولی است، ولی باب فَعَلَ لازم است. «قد فقه الرجل» را احمد بن محمد فیومی لازم دانسته است^(۲).

احمد بن ادریس قرطبی، اصل فقه را فهم و علم به هر چیزی را فقه دانسته است «كُلُّ عِلْمٍ لشيءٍ فقه».

آنچه گفته شد، لغت فقه بود که فقه در قرآن نیز هر چه استعمال شده، در همان معنای لغوی می‌باشد. خداه تعالی در آیه تَقْرَأُوا الْقُرْآنَ وَلَا تَسْمَعُوا لِلنَّاسِ وَلَا تَحْزَنُوا قَالَهُ لِيَسْهَبَ عَنْكُمُ غَضَبِي إِذْ تَقُولُ لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَخَذَلُونَ ﴿٣﴾ مفسران تصریح کرده‌اند که مراد فقه از مِثْلِهِمْ نیست بلکه مراد فهم و درک و به دست آوردن اطلاعات کلی نسبت به شریعت است، همان طور که از غزالی نقل شده و علامه محمدحسین طباطبائی در المیزان تصریح کرده است^(۴).

۱. المختار من الصحاح: ۴۴۳.

۲. المصباح المنیر: ۴۷۹.

۳. سورة توبه: ۱۲۲.

۴. التبیان: ۵: ۳۲۲، مجمع البیان: ۵: ۸۳، المیزان: ۱۱: ۴۰۴، محاسن التأویل: ۸: ۳۵۹، الکشاف: ۲:

۳۲۳، الصافی: ۳: ۳۸۹.

در آیه شریفه دیگر خداوند فرمود: ﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾^(۱).

و در روایات و سخنان رسول مکرّم ﷺ، فقه به همان معنای لغوی است. حدیث متواتر نبوی «من حفظ أربعين حديثاً بعثه الله يوم القيامة فقيهاً عالماً»^(۲) به همین معنی است.

شیخ بهاء الدین عاملی در اربعین بیان داشته است: فقیه به معنای بصیر داناست.

و اما فقه در اصطلاح فتما به گونه‌های مختلف تعریف شده است. بسیاری فرموده‌اند: علم فقه همان علم شریعت است، اما به طور تخصصی و علمی. شیخ حسن عاملی فرزند شهید ثانی در مقدمه معالم الدین گفته است: الفقه هو العلم بالأحكام الفرعية عن أدلتها الشرعية^(۳).

علم فقه در روایات امیرالمؤمنین علیه السلام مطرح شده است. علامه اصولی، شیروانی در حاشیه معالم الأصول با عنوان هدایة المسترشدین فرمود: برای اولین بار، کلمه فقه در کلام امیرالمؤمنین علیه السلام بکار رفته است. آنکه که از بازار تجار رد می‌شد^(۴) و بدان تذکر می‌داد، أصبغ بن نباته می‌گوید: سمعت امیرمؤمنین علیه السلام

۱. سورة اسراء: ۴۴.

۲. الکافی ۱: ۴۹، وسائل الشیعه ۷: ۷۰، الأربعون حدیثاً: ۷۳، بحار الانوار ۲: ۱۵۳.

۳. معالم الدین: ۲۶، نه‌ایة السؤل ۱: ۲۶، منهاج الوصول إلى علم الأصول ۱: ۲۶، جمع الجوامع بشرح المحلّی ۱: ۴۲، الإحكام فی أصول الأحكام ۱: ۸، الإبهاج ۱: ۳۷، أنیس المجتهدین ۱: ۲۹، البحر المحیط ۱: ۳۴، معارج الأصول: ۴۷.

۴. هدایة المسترشدین ۱: ۵۳.

يقول على المنبر: يا معشر التجار الفقه ثم المتبحر الفقه ثم المتجر الفقه ثم المتجر، والله للربا في هذه الأمة أخفى من ديب النمل على الصفا^(۱). أول مباحث و مسائل فقهی تجارت را یاد بگیرید، آن گاه به تجارت بپردازید تا در ورطه ربا واقع نشوید.

ولی مرحوم علامه محمد باقر مجلسی در مرآة العقول فرموده است: فقه را در تمام رویات می توان حمل بر همان معنای حقیقی و لغوی حمل نمود که مراد فهم و درک حقیقه و تحصیل یقین می باشد و اعم از فقه اصطلاحی می باشد^(۲). و ضمناً علامه مجلسی در مرآة العقول ج ۱۹ اضافه کرده که الفقه منصوب بنابر مفعول به فعل محذوف است «أطلبوا الفقه»^(۳).

۱. الکافی ۵: ۱۵۰، تهذیب الأحکام ۷: ۱۶/۶، من لا یحضره الفقیه ۳: ۵۱۹/۱۲۱، وسائل الشیعة ۱۲: ۲۸۲ (اسلامیه) و ج ۱۷: ۳۸۱ (آل البیت علیهم السلام).
۲. مرآة العقول ۱: ۱۰۰.
۳. مرآة العقول ۱۹: ۱۳۲.